

Otpori informatizaciji jugoslavenskog društva

Franjo Šulak

Fakultet organizacije i informatike, Varaždin

Sažetak

Otpore smo definirali kao sve oblike ponašanja (pojedinaca i društvenih grupa) koji usporavaju, ometaju, sprečavaju širenje informatizacije jugoslavenskog društva, ili ne pridonose njezinu širenju. Suprotstavljanja širenju novih tehnologija, u čijim temeljima leži informacijska revolucija, nisu samo naš jugoslavenski specifikum. U ovom aktualnom trenutku našeg društva informatizaciju shvaćamo kao proces koji otvara i stvara mogućnosti da postojeće ljudske, materijalne i energetske resurse racionalnije koristimo. Zbog toga, otpori informatizaciji danas su de facto blokade izlazu iz krize s posljedicama u budućnosti koje mogu značiti katastrofalno nazadovanje na svim razinama društvenog života.

Sistematsko proučavanje izvora, razloga, pojava oblika i mogućnosti njihova prevladavanja zahtijeva interdisciplinarni pristup.

Zadaća komunikologije u istraživanju otpora informatizaciji društva može se usmjeriti na sljedeće:

- proučavanje dominantnih obilježja kognitivnih mapa pojedinaca i društvenih grupa, kao potencijalnih izvora otpora;
- utvrđivanje nesklada između ponašanja uvjetovanog postojećim kognitivnim mapama i ponašanja što ga zahtijeva brža informatizacija društva;
- identifikacija i klasifikacija pojava oblika otpora, s ciljem da ih se u praksi što lakše prepoznaje i na njih djeluje;
- proučavanje mogućnosti prevladavanja otpora kroz razne oblike komunikacijskog djelovanja.

Empirijski podaci s ovih područja veoma su oskudni, a komunikacijska se praksa ne odlikuje nužnom razinom komunikacijske kulture. Sve to upućuje na potrebu sistematskog istraživanja spomenutih fenomena, posebno u cilju stvaranja podloga za oblikovanje takve komunikacijske prakse u kojoj bi se činioci otpora informatizaciji društva svodili na toleranciju mjeru.

Uvod

Otpore ćemo operacionalno definirati kao sve one oblike ponašanja (pojedinaca i društvenih grupa) koji *usporavaju, ometaju, sprečavaju ili ne pridonose širenju informatizacije jugoslavenskog društva.*

Pod informatizacijom pri tome razumijevamo proces prebacivanja težišta ekonomskih aktivnosti i tehnoloških promjena s proizvodnje materijalnih dobara na proizvodnju i obradu informacija.¹

Informacijska revolucija, koja se danas nezadrživo širi svijetom, zahtijeva od pojedinaca i društava sposobnost prilagodbe brzim i radikalnim promjenama u načinu proizvodnje i življenja. Tamo gdje je ta sposobnost prilagodbe nedovoljno razvijena, javljaju se u raznim oblicima otpori, a njihove se posljedice plaćaju zaostajanjem u razvoju. Danas se kriterijima za podjelu zemalja u svijetu, kao što su razina ekonomske razvijenosti ili pak društveno-ekonomski sistem, pridružuje i jedan novi kriterij, sve više se naime ističe podjela zemalja na "... one koje shvataju i uvažavaju nove uslove i na one koji ih ignorišu..."²

Otpori informatizaciji javljaju se po čitavom svijetu - u različitim pojavnim oblicima, intenzitetima i, naravno, s pripadajućim posljedicama.

Zapadna Evropa je tako, prema nekim izvorima, zaostala za Japanom i SAD zbog određenih otpora i nesposobnosti brže prilagodbe.³

Prema J. Naisbittu, zbog različitih otpora i SAD počinju zaostajati za Japanom.⁴

Otpori širenju novih tehnologija u čijim temeljima leži informacijska revolucija očito nisu samo naš jugoslavenski specifikum.

Ono što je, međutim, naš jugoslavenski specifikum, to je opasna snaga i trajanje raznih oblika otpora. Pri tome, naravno, ukoliko uočujemo neke sličnosti između nas i Evrope, moramo biti svjesni i bitne razlike. Naime "što je Evropa u svijetu visokorazvijenih, to je Jugoslavija u razvijenoj Evropi: jedna od 'posljednjih rupa na svrali'"⁵.

Jedno od posljednjih mjesta na ljestvici evropske privredne razvijenosti⁶ i društveno-ekonomska kriza što se sve više produbljuje, cijena je za našu neosjetljivost prema promjenama što ih svijetu donosi znanstveno-tehnološka revolucija u posljednjih dvadesetak godina, a posebno nakon naftne krize sredinom sedamdesetih.

Prema objektivnim pokazateljima i procesima izlaz iz krize još dugo neće biti moguć.⁷

Brzina pak kojom se razvijeni svijet od nas udaljava tjeran snagom informacijske revolucije, pritišće nas još čvršće i zadržava na začelju evropskih i svjetskih civilizacijskih procesa.

Međutim, dobro je već poznato da se informacijska tehnologija razvila u svijetu baš zbog nužnosti da se prevlada ograničenost prirodnih resursa stvaranjem mogućnosti za njihovo racionalnije korištenje.⁸

2 B. Jakšić, "Jugoslavija na pragu 21. veka - hipoteke našeg razvoja", članak u "Politici", Beograd, 12. 1. 1987, str. 4.

3 A. Pulić, *Socijalističko samoupravljanje i suvremena-informacijska tehnologija*, Informator, Zagreb 1986, str. 47-48.

4 J. Naisbitt, *Megatrendovi*, Globus, Zagreb 1985, str. 102.

5 A. Dragičević, *Vizija i zbilja*, "August Cesarec", Zagreb 1986, str. 127.

6 Prema veličini tzv. indeksa bijede koji kod nas iznosi oko 100 (zbroj stope inflacije i stope nezaposlenosti), Jugoslavija čak više i ne pripada Evropi, već Aziji i nerazvijenom dijelu Južne Amerike (vidjeti članak "Gde smo", "NIN", Beograd, broj 1854/1986). Obilježja našeg društveno-ekonomskog trenutka sve više se doživljavaju kao neevropska. Tako nas londonski "Economist" u tabeli kojom rangira 50 zemalja svijeta po rizičnosti ulaganja kapitala, svrstava na 29. mesto. Nijedna evropska zemlja nije ispred nas, a manje su rizične, tj. iza nas se nalazi čak 17 zemalja Azije, J. Amerike i Afrike (vidjeti članak "Na klizavici", "NIN", Beograd, broj 1882/1987).

7 Problemi izvoza sve više postaju nerješivi zbog strukture privrede čiji se proizvodi sve manje traže u svijetu. Zbog otplate dugova, do kraja stoljeća male su mogućnosti investiranja u nove tehnologije. D. Savin, "Podsticati proizvodnju, a ne izvoz", članak u "Ekonomske politike", Beograd, broj 1793/1986.

8 O ovom problemu vidjeti diskusiju V. Matejčića na "Okno na stolu - Siai i beda YU-informatike".

U ovom aktualnom trenutku našeg društva, informatizaciju moramo shvatiti zato kao proces koji otvara i stvara mogućnosti da postojeće ljudske, materijalne i energetske resurse racionalnije koristimo.⁹ Otpor informatizaciji danas, to je de facto blokada izlazu iz krize s posljedicama u budućnosti koje mogu značiti katastrofalno nazadovanje na svim razinama društvenog života.

Zbog dalekosežnih posljedica što ih uzrokuju otpori informatizaciji, neophodno je ovladavanje njima u smislu sistematskog proučavanja izvora, razloga, pojavnih oblika i mogućnosti njihovog prevladavanja.

Koliko akutan toliko i složen zadatak za interdisciplinarni pristup društvenih znanosti.

U sve brojnijim radovima, koji s različitih pozicija osvjetljavaju problematiku informatizacije jugoslavenskog društva, uočuje se znatno slaganje autora oko određenih pretpostavki za smanjenje otpora suprotstavljenih tom procesu. Spominje se nužnost napuštanja određenih zabluda i stereotipa, oslobađanje od određenih dogmi, iluzija i predrasuda, potreba mijenjanja stavova, prevladavanje neznanja, informatičko opismenjavanje, govori se o potrebi stvaranja novog pogleda na svijet, nove svijesti itd.

Riječ je očito o brojnim i raznovrsnim elementima što čine strukturu tzv. kognitivnih mapa ljudi. U proučavanju ovih fenomena komunikologija može mnogo pridonijeti. Nju se i definira kao znanost koja proučava zakonitosti po kojima ljudi kroz različite komunikacijske aktivnosti izgrađuju svoju svijest, svoje "znanje", svoje kognitivne mape.¹⁰

Istraživanje komunikoloških aspekata problematike otpora informatizaciji društva može se usmjeriti na nekoliko područja:

- proučavanje dominantnih obilježja kognitivnih mapa pojedinaca i društvenih grupa, kao potencijalnih izvora otpora;
- utvrđivanje nesklada između ponašanja uvjetovanog postojećim kognitivnim mapama i ponašanja što ga zahtijeva brža informatizacija društva;
- identifikacija i klasifikacija pojavnih oblika otpora s ciljem da ih se u praksi što lakše prepoznaje i na njih djeluje;
- proučavanje mogućnosti prevladavanja otpora kroz razne oblike komunikacijskog djelovanja.

Ovdje treba svakako istaknuti da se svrha ovakvog pristupa nikako ne može iscrpiti samo u doprinosu smanjenju otpora širenju informatizacije društva. Smanjenje otpora moramo, naime, vrednovati kroz osposobljavanje čovjeka da kao graditelj i korisnik informacijskih sistema ovlada svojim proizvodom - informacijskom tehnologijom.

U nastavku ćemo svako područje istraživanja pokušati konkretnije odrediti korištenjem nekih podataka iz literature i prakse.

Izvori otpora

Iz već do sada rečenog proizlazi da izvore otpora valja tražiti u stereotipima, predrasudama, stavovima i sličnim elementima kognitivnih mapa pojedinaca i društvenih grupa. Njihovo je zajedničko obilježje da su informacijski siromašni, u odnosu na stvar-

9 Drugim riječima, da usprkos "tvrdoj" stvarnosti budemo realni i tražimo "nemoguće" - vidjeti istoimeni napis V. Sriće u časopisu "Danas", Zagreb, od 7. 1. 1986, kao i napis istog autora "Znanjem ili znojem", "Danas", 26. 11. 1985.

10 Otkirnite o tome: P. Novosel, "Komunikologija - naznake za portret jedne znanosti", Zbornik

nost koju opisuju slabo su valjani, opiru se promjeni, ali usprkos tome bitno usmjeravaju čovjekovo ponašanje.¹¹

Iz raznih izvora može se prikupiti čitav niz stereotipa, predrasuda i stavova relevantnih za "otporno" ponašanje prema informatizaciji društva.

Spomenimo samo nekoliko najznačajnijih.

Pođimo od stereotipa "proizvodnog rada" - on se sastoji u svođenju proizvodnog rada na fizički, društveno koristan i nasuprot tome svođenju neproizvodnog rada na umni pa i društveno nekoristan. Ovaj dugo prisutan stereotip mogli bismo "okriviti" za čitav niz stavova koji se na njemu mogu temeljiti. Jedan od njih je poznati stav da nije potrebno posebno nagradivati inovatore jer su za svoje redovno radno vrijeme ionako primili plaću. Ovaj se stav temelji na izjednačavanju rutine i kreacije te isključivanju iz inventivnog rada njegove najbitnije komponente - mišljenja. Tu je jasno da se "... mišljenje ne smatra radom (stoga ni znanje kao proizvod mišljenja, nije ekonomski resurs) niti se ideja smatra tržišnim proizvodom (stoga je i informacija ekonomski bezvrijedna, a njeno se procesiranje smatra birokratskim parazitizmom)".¹²

U svijetu, međutim, intelektualizacija rada nezadrživo nastupa. "Za onoga tko želi postati bogatim i uvaženim ograničenje nije više nedostatak energije ni sirovina nego - ideja."¹³

Uz stereotip "proizvodnog rada" možemo donekle vezati i nastanak stavova o znanosti i obrazovanju kao potrošnji.

Podaci o ulaganju u znanstvenoistraživački rad i obrazovanje u posljednjih desetak godina najbolje ilustriraju posljednju takvog mišljenja.¹⁴

Spomenimo još nekoliko stereotipa koji su u ovom kontekstu značajni.

Tu svakako treba upozoriti na stereotip koji još uvijek djeluje, a vezan je uz "naše

11 "Dakle, od jedne krajnje nepouzdanе meke varijable imamo preslikavanje u jednu krajnje tvrdu, bihevioralnu varijablu, što kako znamo može imati katastrofalne posljedice." (P. Novosel, "Komunikologija - oznake za portret jedne znanosti", *nav. dj.*, str. 60).

12 J. Županov, "Motivacija za rad - teorije, modeli i problemi", prilog u knjizi grupe autora: *Kriza, blokade i perspektive*, Globus, Zagreb 1986, str. 254.

13 M. Kos, "Kriza inovacija - kriza tehničke inteligencije", *Kriza, blokade i perspektive*, Globus, Zagreb 1986, str. 36. U istom radu M. Kos iznosi tvrdnju da je nespremnost društva na izrazitije stimuliranje inovatora dovela do otuđenosti i apstinencije naše tehničke inteligencije, a time i do potpunog zakazivanja inovacijskog subsistema proizvodnje. To je pak bilo "opravdanje" za široko otvaranje uvozu licenci. Privreda lišena vlastite pameti (opseg proizvodnje na temelju vlastitog znanja iznosi između 5-12%) postala je tako nesposobna za iole samostalniji i agresivniji nastup na tržištu. Broj registriranih domaćih patenata od 1968. godine u stalnom je opadanju. U pogledu broja prijavljenih izuma, navodi isti autor, zaostajemo za Austrijom 7 puta, za Grčkom 7,3, za Bugarskom 5,7, a u registriranim izumima zaostajemo 30-40 puta. Slično je i s masovnom inventivnom djelatnošću (MID) kvalificiranih radnika u proizvodnji. Ekstremni je tu slučaj komparacija s Japanom, gdje radnik daje prosječno 3 korisna prijedloga godišnje, a kod nas to iznosi prosječno 0,0002, ili 1500 puta manje.

14 Od 1975. godine ulaganja u znanstvenoistraživački rad stagniraju u Jugoslaviji na 1,2% društvenog proizvoda, dok u SR Hrvatskoj taj udio od 1970. godine konstantno opada, da bi u 1982. iznosio ispod 1%.

Izvor: A. Pulić, *Socijalističko samoupravljanje i suvremena informacijska tehnologija*, Informator, Zagreb 1986, str. 111-112. Udio pak obrazovanja u društvenom proizvodu Jugoslavije opao je sa 4,72% u 1973. na 3,11% u 1984. godini. Izvor: D. Bažulić, "A društveni dogovor o

materijalne i kadrovske potencijale" koje samo treba mobilizirati pa da promijenimo nepovoljne trendove.¹⁵

Nemoguće je ne spomenuti i (gotovo) stereotip o "dobrom" političkom sistemu koji, međutim, ne funkcionira zadovoljavajuće. Iz ovog stereotipa moguće je, naime, izvoditi čitav niz stavova značajnih za problematiku informatizacije (stav prema sadašnjosti, stav prema budućnosti, prema sklonostima neuspoređivanja s drugima itd.).

Bez spominjanja stereotipa, zapravo predrasude, o negativnim utjecajima robne proizvodnje i tržišta na socijalizam ne bismo smjeli završiti ovo nabranje. Iz tog stereotipa proizlazi niz stavova nespojivih s informatizacijom društva (stav o razvoju društveno-ekonomskih odnosa kroz gotovo isključivo političko-pravni normativizam, stav prema proizvodnim snagama, stav prema konkurenciji, takmičenju, poduzetništvu i sl.).¹⁶

Očito bi mnoga obilježja našeg mentaliteta trebalo mijenjati. Navodimo, prema A. Dragičeviću,¹⁷ tipične boljke od kojih bismo se svi morali, bez odlaganja, osloboditi: kompleks uspoređivanja s gorima, san o velikim vodama i uzorima, privrženost prošlosti, sindrom rodne grude, nostalgija za autoritativnom državom, poklonstvo materijalnoj supstanciji vlasništva, zanos dokoličarskim životom i prekidima rada, kult čuvanja i održavanja postignutog, odanost hijerarhijskoj nadređenosti, zaklanjanje iza kolektivne odgovornosti, strah od rizika i neizvjesnosti, idealiziranje postojanoga i stabilnoga, fetišizam prosječnosti, otupjelost za poduzimljivost i omalovažavanje predviđanja budućnosti.

Oslobađanje nije niti će biti lako, ono je vezano uz veoma složene psiho-socijalne i druge mehanizme u koje ovdje, naravno, ne možemo ulaziti. Međutim, s aspekta pristupa koji smo uvodno odredili, prethodna tvrdnja ne isključuje opravdanost sistematičnijeg istraživanja ovog problema.

Nedostaju podaci o stupnju raširenosti "otpornog mentaliteta", njegovom intenzitetu i dinamici promjena. Malo je egzaktnih podataka o nosiocima, njihovoj strukturi, socijalnoj moći i sl., načinima kako "brane" svoje kognitivne mape, kako šire svoj svjetonazor, kako ga prikrivaju da li su ga svjesni i sl. Generalne konstatacije kojima ne oskudijevamo teško mogu poslužiti za konkretno djelovanje na promjeni stanja.

Pojavni oblici otpora

U skladu s radnom definicijom otpora od koje smo pošli, pojavne oblike možemo tražiti i naći na gotovo svim područjima društvenog i individualnog djelovanja. Utvrđivanje pojavnih oblika vezano je uz identifikaciju nosilaca otpora i obrnuto.

15 Dugo je tako trebalo da se "prihvati" ocjena o Jugoslaviji kao zemlji bogatoj siromašnim rudama. Opširnije o tome: K. Mihailović, *Ekonomska stvarnost Jugoslavije*, IRO "Ekonomika", Beograd 1982, str. 101-111.

Što se tiče kadrovskih resursa, i tu je stvarnost bitno drugačija od želja. Gotovo da je bolja kvalifikacijska struktura nezaposlenih od onih koji rade. Poznato je da je s osnovnom školom 40% zaposlenih, da tehničke inteligencije sposobne za ozbiljnije inovacijske zahvate gotovo nemamo (da bismo dosegli minimalnu granicu za stvaranje vlastitog industrijskog identiteta, nedostaje nam danas, prema nekim procjenama, 58.000 konstruktora različitih profila, što čini 10-godišnju produkciju svih jugoslavenskih strojarških fakulteta). M. Kos, rad spomenut u bilj. 13.

Gorka je, izgleda, istina da je velik dio našeg znanstvenog i stručnog potencijala "potpuno ili djelomično nesposoban za izazove suvremenog razvoja". A. Pulić, *Socijalističko samoupravljanje i suvremena informacijska tehnologija*, str. 101.

16 Opširnije o ovoj problematici vidjeti prikaz rasprava na temu: "Sve naše reforme", u časopisu "Glasnik" Univerzitet u Beogradu i Republička konferencija SSO Srbije, brojevi 5-6 i 7-8/1986.

Mnogobrojni su i različiti oblici putem kojih se djelovanje društva i pojedinaca izražavaju otpori informatizaciji.

Na globalnoj društvenoj razini to se najbolje može utvrditi analizom raznih društvenih dokumenata (planovi razvoja, rezolucije, Prijedlog strategije tehnološkog razvoja Jugoslavije i sl.).¹⁸ Tome pridonosi i tretman informacijske tehnologije u carinskim i drugim propisima.¹⁹

Na razini privrednih subjekata kroz njihove organizacijske, investicijske i druge aktivnosti moguće je uočiti razne oblike otpora informatizaciji.²⁰

Pojavni oblici otpora prisutni su i u samoj informatičkoj djelatnosti. Još je uvijek informatičko znanje "dominantno znanje", a informatičari specijalisti koje je teško razumjeti. Ukoliko se oni ne trude da se "otvore" prema drugima već samo od drugih očekuju da ih shvate, to, naravno, onemogućuje komunikaciju i izaziva različite otpore. Nerijetko se nezadovoljstvo korisnika informatičkih usluga može svesti na otežano sporazumijevanje u toku dogovaranja potrebnih zahvata od strane informatičara.

Otpore širenju informatičke djelatnosti izazivaju i razni oblici tržišnog komuniciranja (oglasi, prospekti i sl.) u kojima se proizvođači informatičke opreme obraćaju budućim korisnicima upotrebljavajući previše žargon struke, gotovo nepoznat onima kojima se obraćaju. Ako ovome dodamo ilustracije i osnovne apele kojima nastupa propaganda informatičke opreme i usluga, slika je potpuna. Tu smo još u "proizvodnoj" fazi, nudimo karakteristike opreme, a ne rješenja konkretnih problema korisnika. Zapravo, najčešće tu

18 Naši srednjoročni i dugoročni planovi razvoja - "... nisu temeljeni na informatizaciji, visokim tehnologijama, robotizaciji i automatizaciji upravljanja, složenim privrednim i društvenim sistemima, iako takva orijentacija, prema svjetskim iskustvima i planovima razvoja do 2000. godine, jedina obećava kvalitativne pomake u razvoju".
Nacrt dugoročnog plana SR Hrvatske do 2000. godine sadrži tako tek nešto više od 1% teksta vezanog uz informatičke djelatnosti.

Opširnije o tome u: "Praveći razvoja informatičke djelatnosti u SRH do 2000. godine", "Informatika", časopis za razvoj i primjenu informatičke djelatnosti, Zavod za informatičku djelatnost SRH Zagreb, br. 3/1986, str. 15.

Strategija tehnološkog razvoja Jugoslavije nije još usvojena, iako se priprema već nekoliko godina. Najnovija verzija (12. po nekima) uobličena u "Prijedlog strategije tehnološkog razvoja Jugoslavije" upravo je na javnoj raspravi u republikama i pokrajinama. Iako je "bolja" od prethodnih verzija, izgleda da još boluje od njihovih tipičnih nedostataka, kao što su općeniti i preširoko postavljeni ciljevi, nevodenje računa o konkretnim mogućnostima i sl. To je, vjerojatno, i razlog što joj se daje podrška uz istovremene zahtjeve za "ozbiljnijim" promjenama.

19 Carinom na uvoz osobnih kompjutera štiti se doduše "domaća proizvodnja", no istovremeno zbog tog mora "... jugoslovenski radnik koji je plaćen i do 20 puta manje od radnika u bogatoj zemlji kupovati računar koji je 10 ili 15 puta skuplji nego u bogatoj zemlji" (D. Bošković, "Beba umotana zastavom", članak u "Ekonomskoj politici", Beograd, broj 1772/1986, str. 9).

U SR Hrvatskoj proizvodnja elektroničkih i telekomunikacijskih uređaja ima jedan od najnepovoljnijih statusa pri izdvajanju u Fond federacije. Ova je proizvodnja svrstana po izdvajanju s lutrijom i kladionicama. Naime, dok je prosječna stopa za privredu SR Hrvatske 22% u 1987. godini, elektronika i telekomunikacije će izdvajati 42,95%. "Rješenje s ruba pameti", kako je to izjavio direktor RO "Nikola Tesla" M. Crnjak u anketi Poslovna očekivanja '87, "Privredni vjesnik", Zagreb, br. 2477/1986.

20 Elektronička obrada podataka može tako biti povod za dezintegraciju organizacije udruženog rada. Vidjeti članak: "Ludisti ponovo jašu", "Večernji list", Zagreb, od 9. 1. 1987.

"Opasnost" koju unosi objektivizacija procesa upravljanja velikim sistemom kao što je naša elektroprivreda - dovoljna je da se taj projekt ne može realizirati. Da je jugoslavenska elektroprivreda zato platila na ime neiskorištenih a odobrenih kredita 3,5 milijuna dolara i da država plaća po 5000 dolara naknada to je manje poznato javnosti. Vidjeti članak: D:

i korisnika-čovjeka nema. Mogli bismo reći da promocija informatičke opreme i usluga nudi čovjeku budućnost – bez čovjeka. Otpori takvoj "budućnosti" svakome su razumljivi.

Pojavne oblike otpora relativno je lako utvrđivati u medijima javnog komuniciranja. Prilozi o ovom području često obiluju nedorečenostima, nejasnoćama, crno-bijelim pristupom.²¹

Na razini pojedinaca bez detaljnog istraživanja nemoguće je i pokušati nabrojiti pojavne oblike otpora. Tu su u igri utjecaji svih činilaca socijalizacije (obitelj, predškolske ustanove, škole, vršnjaci, radna sredina i sl.).

Naznake pojava oblika otpora informatizaciji daju naslutiti kolika je njihova slojevitost i raznovrsnost u praksi. Istraživanja ove problematike (naravno ne samo s komunikološkog stajališta) omogućila bi identifikaciju i klasifikaciju otpora. Time se stvaraju važne pretpostavke za organiziranje i provođenje konkretnih akcija na pravcu ublažavanja i prevladavanja otpora informatizaciji društva.

Mogućnosti prevladavanja otpora

Kognitivne mape pojedinaca i društvenih grupa (njihove stereotipe i stavove) označili smo izvorima otpora informatizaciji društva.

Dosljedno tome, prevladavanje otpora treba tražiti u mogućnostima da se kroz komunikacijsku praksu djeluje na mijenjanje spomenutih elemenata kognitivnih mapa.

Mogući doprinos komunikologije ovoj složenoj problematici vidimo u razvijanju takvih obavljenih modela koji će zbog svoje prilagođenosti mogućnostima i potrebama korisnika smanjivati vjerojatnost javljanja otpora ili pak povećati šansu za prevladavanje postojećih.

Područja komunikacijske prakse, koja po našem mišljenju obuhvaćaju najveći broj korisnika obavijesti vezanih uz informatizaciju društva, jesu:

- javno informiranje o informatizaciji,
- obrazovanje za opću informatičku pismenost,
- ekonomska propaganda informatičke opreme i usluga.

U sva tri područja prisutna je potreba za podizanjem razine komunikacijske kulture.²²

O potrebi da se novinari osposobe kako bi mogli "zanimljivije" pisati o znanosti, već smo govorili.

Postoje ozbiljne indicije da je u obrazovanju za opću informatičku pismenost, posebno u permanentnom obrazovanju odraslih, situaciju slična. U situaciji kada još nedostaje velik broj nastavnog kadra, razni stručnjaci iz privrednih i društvenih organizacija, andragoški neosposobljeni, u vjeri da šire informatičku pismenost, zapravo provociraju otpore informatici.

Image o informatici što se širi ekonomskom propagandom informatičke opreme i usluga prožet je fetišizmom informatičke tehnologije te je više doprinos negativnoj

21 To je vjerojatno razlog da je Sekcija za znanstveno-tehnološki razvoj ROK SSRNH zaključila da novinare treba osposobiti kako bi o znanosti pisali zanimljivije. Vidjeti napis u "Večernjem listu" od 15. 1. 1987, Zagreb, pod nazivom "O nauci zanimljivije".

22 Komunikacijska kultura "... može se definirati kao uzimanje u obzir primateljevih mogućnosti i potreba prilikom oblikovanja obavijesti". (P. Novosel, *Stručnjak i informiranje samoupravljača*,

utopiji, kao pogledu na ulogu znanstveno-tehnološke revolucije u životu čovjeka²³ negoli što bi širio pozitivne stavove o informatici. Empirijsku verifikaciju ovih teza valjalo bi tek provesti. Neovisno o rezultatima, možemo sa sigurnošću tvrditi da poboljšanje razine komunikacijske kulture pošiljatelja obavijesti može biti znatan doprinos smanjenju odnosno prevladavanju otpora što se javljaju kod primatelja u odnosu na širenje informatizacije našeg društva.

Lakše je reći negoli provesti.

Potrebna su, prije svega, raznovrsna komunikološka istraživanja kojima bismo stekli uvid u komunikacijsku praksu na promatranom području.

Evo samo nekih pitanja na koja nemamo egzaktnih odgovora:

– kakav je image informatike u raznim segmentima naše javnosti;

– koje su stvarne potrebe i mogućnosti korisnika obavijesti o raznim segmentima informatizacije društva;

– tko su potencijalni izvori obavijesti na ovom području, koje ciljeve u komuniciranju si postavljaju;

– kakva su prosječna obilježja obavijesti na ovom području u odnosu na opseg, terminologiju, strukturu sadržaja itd.

Dok ova i brojna druga pitanja čekaju na odgovore, komunikacijska praksa ne može imati obilježja svrhovite i sistematske aktivnosti koja pridonosi smanjenju odnosno prevladavanju otpora informatizaciji našeg društva.

Propaganda informatizacije društva ima obilježja stihijskog, neusklađenog i nepovezanog djelovanja. U cilju prevladavanja ovakvog stanja bilo bi korisno izraditi strategiju promocije informatizacije društva.

Primjerice, u Modelu strategije razvoja informatičke djelatnosti u SRH do 2000. godine,²⁴ nema segmenta koji bi pokrivaio područje promocije ovog pothvata. Uvjereni smo da bi čitav projekt time povećao šansu svoje realizacije.

Franjo Šulak

RESISTANCE TO THE INFORMATIZING OF YUGOSLAV SOCIETY

Summary

Resistance can be defined as all forms of behaviour (of individuals and groups in society) which slow down, obstruct, prevent, or do not contribute to the spreading of informatization throughout Yugoslav society.

It is not a specific Yugoslav phenomenon that the spreading of new technologies, in the foundations of which resides the information revolution, should encounter opposition.

23 O pozitivnoj i negativnoj utopiji vidjeti opširnije u: Srića, *Sistem informacija, kompjutor*, Informator, Zagreb 1981, str. 267–268.

24 Pravci razvoja informatičke djelatnosti u SRH do 2000. godine, glava 8. Model strategije razvoja informatičke djelatnosti u SRH i organizacijske pretpostavke njegove realizacije, *Informatika*, časopis za razvoj i primjenu informatičke djelatnosti. Zavod za informatičku djelatnost SRH.

In the present moment in the life of our society we understand informatization as a proces which opens up and creates the possibilities for a more rational use of existing human, material, and energetic resources. Therefore, resistance to informatization today bloks in fact the way of the crisis; the future consequences of this might mean a catastophic deterioration on all the levels of social living.

A systematic study of th sources, causes, forms of this resistance, as well as the possibilities to overcome it requires an interdisciplinary approach.

The tasks of communicologic in the study of the resistance to the informatization of society can be summed up in the following:

- to study the dominant features of the cognitive maps of individuals and of social groups as potential sources of resistance,
- to establish the ways in which behaviour according to existing cognitive maps does not correspond to the behaviour required for a faster informatization of society,
- to identify and classify the forms of resistance so that they can be more easily recognized and influenced,
- to study ways in which resistance may be overcome through various forms of communication activity.

Empirical data in these areas are very scarce and communication practice is not sufficiently sophisticated. All this indicates that the phenomena discussed need to be systematically researched, especially with a view of establishing a basis for such communication practice in which factors resisting the informatization of society would be reduced to a tolerable measure.